

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُم

اصول روشها و اهداف تعلیم و تربیت از منظر ابن سینا و کانت

تالیف : اسام غفاری

با همکاری

دکتر محمد مناف زاده (استاد راهنما) و دکتر حبیب واحدی (استاد مشاور)

سرشناسه	: غفاری ، اسلام .
عنوان و نام پدیدآور	: اصول، روشها و اهداف تعلیم و تربیت از منظر ابن سینا و کانت/ تالیف اسلام غفاری، با همکاری محمد منافزاده (استاد راهنما)، مجید واحدی (استاد مشاور).
مشخصات نشر	: چاراویماق (آذربایجان شرقی): اخلاق الهی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۱۲۸ص.
شابک	: 978-622-99794-2-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰ - ۴۲۸ ق. — دیدگاه درباره آموزش و پرورش
موضوع	: Avicenna -- Views on education
موضوع	: کانت، ایمانوئل، ۱۷۲۴ - ۱۸۰۴ م. — معلومات — آموزش و پرورش
موضوع	: Kant, Immanuel -- Knowledge -- Education
موضوع	: فیلسوفان — دیدگاه درباره آموزش و پرورش
موضوع	: Philosophers -- Views on education
شناسه افزوده	: منافزاده محمد
شناسه افزوده	: واحدی، مجید
رده بندی کنگره	: B5R ۱۳۹۸ / ۱۸۶
رده بندی دیویی	: ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۶۳۳۹۵۳

اصول، روشها و اهداف تعلیم و تربیت از منظر ابن سینا و کانت

مؤلف : اسلام غفاری با همکاری دکتر محمد منافزاده (استاد راهنما) و دکتر مجید واحدی (استاد مشاور).

ناشر : اخلاق الهی (طراح جلد و صفحه آرایی: محمد حمزه)

نوبت چاپ : اول - ۱۳۹۸ (شمارگان: ۵۰۰ نسخه - قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان)

شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۷۹۴-۲-۶ ISBN : 978-622-99794-2-6 (چاپ و صحافی: انتشارات اخلاق الهی)

نشانی : استان آذربایجان شرقی، چاراویماق - مرکزی (قره آغاچ)، خیابان بهشتی شمالی، پایین تر از مسجد سید الشهداء علیه السلام، انتشارات اخلاق الهی

فهرست مطالب

۱۰

پیشگفتار

فصل ۱. اهداف، تعلیم و تربیت از منظر ابن سینا ۱۷

- ۱-۱. مقدمه: ۱۷
- ۱-۲. هدف، روش، و پرورش اتصال نفس است به عقل فعال، کمال نفس شخص است که موجب کمال الهی است. ۲۳
- ۱-۳. توصیه های ابن سینا برای نیل به اهداف آموزش و پرورش ۳۷
- ۱-۴. هدف ابن سینا در مورد تربیت اخلاقی (خلق به اخلاق الهی است) که به توضیح این مورد می پردازیم. ۴۰
- ۱-۵. هدف ابن سینا در مورد سعادت حقیقی (تألیفه) خدا در زمین است (که به توضیح این مورد می پردازیم) ۴۱
- ۱-۶. نتیجه گیری: ۴۳
- ۱-۷. منابع: ۴۸

فصل ۲. اصول و روشهای تعلیم و تربیت از منظر ابن سینا ۵۰

- ۲-۱. مقدمه: ۵۰
- ۲-۲. نظر بوعلی سینا در مورد نقش و وظیفه معلم: ۵۲
- ۲-۳. ابو علی سینا فیلسوف و دانشمند بزرگ مسلمان ۵۶
- ۲-۴. یکی از اصول تربیتی در نظریه وی، آن است که برنامه ریزی آموزشی و تربیتی باید بر اساس مراحل رشد صورت گیرد. ۵۹
- ۲-۵. تعالیم شش گانه از نظر ابن سینا: ۶۶

۶-۲	شیخ رئیس بر این باور است که رعایت این اصل تربیتی (آموزش گروهی)
۶۸	آثار سودمندی را به دنبال می آورد:
۷-۲	نتیجه گیری :
۷۳	پیشنهاد :
۷۴	فهرست منابع:

فصل ۳. اصول و روشهای تعلیم و تربیت از منظر کانت

۷۶	مقدمه :
۷۸	روشهای تدریس :
۸۲	ادب و روشهای آموزش و پرورش از منظر کانت عبارتند از :
۹۶	نتیجه گیری :
۱۰۱	منابع :

فصل ۴. اهداف تعلیم و تربیت از منظر کانت

۱۰۴	مقدمه :
۱۰۴	مایلر معتقد است که ، زمینه ذهنی کانت حاکی از یک تربیت زاهد منشأ نه است
۱۰۶	
۱۱۱	بنابراین تربیت جسمی از مقدماتی ترین اهداف تعلیم و تربیت است
۱۱۲	پرورش ذهنی و قوای آن از دیگر اهداف تعلیم و تربیت از نظر کانت بود.
۱۱۳	آموزش فرهنگ ، سومین هدف تعلیم و تربیت از منظر کانت است
۱۱۹	تربیت عملی از دیگر اهداف تعلیم و تربیت از نظر کانت می باشد
۱۲۰	نتیجه گیری:
۱۲۳	منابع:

در عالم هستی هیچ کتابی در فضیلت و برتری به پایه قرآن نمی رسد؛ زیرا قرآن خلاصه و چکیده تعالیم همه انبیای الهی است. بلکه بالاتر از این، قرآن از همه موجودات جهان آفرینش برتر و والاتر است. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمود: «القرآن افضل کل شیء دون الله» قرآن به جز خداوند از هر چیزی برتر است.

تجلی خدا در قرآن: امام صادق (ع) می فرمایند: به خدا سوگند که خداوند برای آفریدگانش در کلام خود (قرآن) تجلی نموده است، ولی آنان نمی بینند.

قرآن برای همه برهان: امام صادق (ع) می فرمایند: «فَهُوَ فِي كُلِّ زَمَانٍ جَدِيدٌ وَ عِنْدَ كُلِّ قَوْمٍ غَضٌّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ» قرآن در هر عصری نو و نزد هر ملتی تا روز سنجش تازه و شاداب است.

اهمیت تعلیم در قرآن: امام صادق (ع) می فرمایند: «يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ لَا يَمُوتَ حَتَّى يَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ، أَوْ يَكُونَ فِي تَعْلِيمِهِ» سزاوار است انسان مومن نمیرد مگر آنکه قرآن را فراگرفته باشد یا در حال فراگیری آن باشد.

«فَأَقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» هر چه از قرآن میسر می شود بخوانید. (مَزْمَل، ۲۰)

حضرت محمد (ص) می فرمایند: بر شما باد به تلاوت قرآن؛ همانا درجات بهشت به تعداد آیات قرآن است هنگامی که قلمت برپا شد، به قاری قرآن گفته می شود: بخوان و بالارو. و او هر آیه ای که می خواند، یک درجه بالا می رود.

البته این پاداشها و مقامها از آن کسی است که به آیات قرآن عمل می کند و حامل قرآن باشد. پیامبر اسلام (ص) فرمود: «أَشْرَافُ أُمَّتِي حَمَلَةُ الْقُرْآنِ» شریف ترین افراد امت من، حاملان قرآنند.

امام صادق (ع) می فرمایند: سه چیز در پیشگاه خداوند از سه گروه شکایت می کند: «مَسْجِدٌ خَرَابٌ لَا يُصَلَّى فِيهِ أَهْلُهُ وَ عَالَمٌ بَيْنَ جُفَاهِلٍ

و مَصْحَفٌ مُعَلَّقٌ قَدْ وَقَعَ عَلَيْهِ الْغَبَارُ لَا يُقْرَأُ فِيهِ» مسجدی که همسایگانش در آن نماز نخوانند، و عالمی که بین ناآگاهان باشد) و از علم او استفاده نکنند) و قرآنی که غبار گرفته و خوانده نشود. آهنگ پذیری قرآن: اگر قرآن بالحن عربی و در حد کمال آن خوانده شود یک آهنگ خاص و ویژه ای دارد که با آهنگ های دیگر متفاوت دارد. عده زیادی از زبان شناسان عرب و قرآن پژوهان اعتقاد دارند که قرآن کریم دارای موسیقی و آهنگ مشخصی است و هیچ متن عربی را نمی توانبا آهنگ قرآن خواند. استاد مطهری در این زمینه می گوید: مسأله دیگری که مربوط به سبک قرآن است. و از قدیم مورد توجه بوده است مثله آهنگ پذیری قرآن است. این خیلی عجیب است. تا آنجا که نشان داده اند در زبان ها جز شعر چیز دیگری آهنگ نمی پذیرد، آهنگ واقعی که یک نفر موسیقی دارد. برای آن آهنگ بسازد، شعر است که آهنگ می پذیرد... قرآن از طرفی ما می بینیم شعر نیست... قرآن یگانه نثری است آهنگ پذیر. و این همان مطلبی است که از صدر اسلام به آن توجه بوده است.^۱

پیشگفتار

این اثر، که با رویکرد توصیفی - تحلیلی (تحلیل اسنادی) انجام شده است. محقق تلاش نموده تا به اهداف، اصول و روشهای تعلیم و تربیت مطلوب از نظر ابن سینا و کانت دست یابد. باشد که

مورد استفاده دست اندر کاران امر تعلیم و تربیت در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد و دست آورد های آن در نظام آموزشی کنونی به پیشرفت تعلیم و تربیت کمک کند تا نسل جدید با اصول و روشهای صحیح و جامع تربیتی به طور سالم (جسمی و روحی) پرورش یابند.

ابن سینا اولین کسی است که در میان دانشمندان مسلمان در باره تعلیم و تربیت اظهار نظر کرده است و تعلیم و تربیت را به صورت جامع تر نگریسته است. اصول تربیتی ابن سینا عبارتند از: (الف) خودشناسی و تربیت نفس ((نزدیکترین چیز به انسان و مهمترین اشیا برای وی نفس اوست و آدمی پیش از تدبیر و تربیت دیگران باید در پی اصلاح نفسش باشد و برای این امر لازم است خود را بشناسد. از این رو خودشناسی و آگاهی بر اوصاف و قوای نفس و زوایای روح خویشتن از اصول بنیادینی است که ابن سینا به آن عنایت ویژه ای دارد. بنابراین پله نخست تربیت، تربیت نفس است و کلید تربیت نفس، شناخت خویشتن است، فرد باید صفات و عادات ناپسند خویش را کاملاً بشناسد و در تمامی عیوب نفس احاطه کامل پیدا کند زیرا اگر عیبی بر روی نفسی بماند همچون دملی پنهان در زیر پوست پس از مدتی سر باز می کند و بر بیننده آشکار می شود. با این حال انسان باید به شناخت خود نسبت به خویشتن و عیوب آن بدگمان باشد چرا که انسان بطور طبیعی نسبت به عیوب نفس خویش مسامحه می کند و هوی و هوس مانع می شود که او به خوبی از اخلاق و رفتار ناپسند خویش آگاه گردد از این رو بوعلی توصیه می کند فرد در این باره از دوستی دانا و مهربان یاری جوید دوستی که همچون آینه نیکوئیها و زشتیهای او را بر وی بنمایاند.)) (ب) رعایت تفاوت های فردی (ج) شناخت استعدادها، علایق و امکانات (د) تنظیم برنامه بر اساس مراحل

«پیش از آموزش، آموزش ابتدایی: (۶ تا ۱۴ سالگی)، آموزش حرفه ای: (از ۱۴ سالگی به بالا)، کسب و اشتغال، ازدواج و تشکیل خانواده» (د) آموزش گروهی (ذ) تشویق و تنبیه، انواع روشهای آموزشی ابن سینا عبارتند: از تعلیم ذهنی، صنایعی، تلقینی، تأدیبی، تنبیهی، تقلیدی؛ به نظر ابن سینا معلم باید در امر تعلیم و تربیت از روشهای ذیل استفاده کند: ۱- کودک را از کارهای زشت دور کند. ۲- کودک را با اقران نیک محصور سازد. ۳- کودک را گاهی تشویق و زمانی تهدید کند و چنانچه این عمل نتیجه نداد از تنبیه استفاده کند. ۴- هنگام آموختن و تدریس از رویه معتدل استفاده کند یعنی نه خود را چنان وانمود سازد که کودک جرأت سوال کردن نداشته باشد و نه چنان با ملایمت و آرامی رفتار کند که کودک جسور و بی‌بهره شود و به مطالب او توجهی نشان ندهد. ۵- طفل را بشناسد و طبع و قریحه او را بسنجد. ۶- ذوق و شوق طفل را در انتخاب هنر و پیشه رعایت کند تا عملاً به کسب معاش خو گیرد.

هدف تعلیم و تربیت از نظر ابن سینا عبارتند از: ایمان، اخلاق نیکو، عبادات پسندیده، تندرستی، سواد، پیشه و هنر، هدف او تشخیص شخصیت کامل از حیث جسمی، عقلی و منش (اخلاق) و به دنبال آن آمادگی فرد برای زندگی را اجتماع از طریق شغلی که براساس استعدادهایش انتخاب می نماید. می باشد. ابن سینا بشر عقیده دارد که تعلیم و تربیت باید شهروند را برای شغلی که از طریق آن بتواند در ساختار اجتماعی شرکت کند آماده نماید. چون اجتماع به عقیده ابن سینا کاملاً براساس همکاری و «تعاون» و براساس تخصص هر شخص در یک شغل یا حرفه و براساس مبادله دو جانبه خدمت افراد جامعه ساخته می شود. (پرورش یک تبعه درستکار و از لحاظ جسمی و عقلی

سالم و آماده برای یک کار فکری یا عملی (نتایج بررسی نشان دادند که اهداف آموزش و پرورش از منظر ابن سینا در زیر چتر هدف نهایی سعادت واقعی یعنی قرب الهی ، شامل رشد کلی فرد یا تربیت تمامی ابعاد وجودی انسان (عاطفی و اخلاقی، ایمانی ، عبادی ، جسمی ، عقلی، علمی ، هنری و اجتماعی « کسب و اشتغال ، ازدواج و تشکیل خانواده ») می باشد.

اغلب پندارگرایان مانند کانت و هگل عقیده دارند که اساس معرفت یا شناخت عبارت از نظم و وحدت بینشیدن به اطلاعاتی است که از راه حواس گردآوری می شوند . بنابراین منظور از تدریس نیز همان دادن اطلاعات به شاگرد نیست ؛ بلکه مقصود از آن بیشتر یاری به شاگرد است تا این اطلاعات را از طریق نظم کلیت بخشد و با پیوند این آگاهیها با تجارب و اطلاعات قبلی خود ، با معنا سازد . (معلم باید ذهن او را برانگیزاند تا تصورات و پندارهای موجود در ذهنش زنده شوند) روش تدریس مبتنی بر تعقل و تفکر است . در نتیجه ، از تمام شیوه های یاد بردن عقل برای کسب معرفت ، مانند سخنرانی ، مباحثه ، پرسش و استدلال استفاده می کنند . کانت در این مورد می نویسد : « برای پرورش عقل باید طبق روش سقراط عمل کنیم . » البته معلم به هنگام کاربرد گفت و شنود سقراطی در کلاس درس باید بتواند فرایند بحث ، گردشی را هدایت کند و با طرح سوالات روشنگرانه ای همه دانش آموزان را به مشارکت در بحث درآورد . (یادگیری کاوشگرانه با طرح سوالات دلیزیر به طور جدی آغاز می شود) . معلم باید از طرح سوالاتی به پاسخ ساده آری یا نه منتهی می شود ، پرهیز کند ؛ و سوالاتی طراحی کند که یافتن پاسخهای مستدل برای آنها راهگشای پرسشهای باز هم بیشتر شود . معلم باید در مقابل اشتباه شاگرد به او تذکر دهد ((«ذکر» یعنی یادآوری ، اما نه یادآوری آگاهی های اکتسابی و تجربی ، بلکه آگاهی های ذاتی و ساختاری ، یادآوری دو گونه است : نوع اول : یاد کردن آگاهی های تجربی است که آن را « تداعی معانی » می گویند، نوع دوم : یاد کردن آگاهی های ذاتی ، ساختاری و حضوری است که ذکر نامیده

می شود. بنابراین «ذکر» یعنی خود اندیشی و خود کاوی و «تذکر» یعنی دگر کاوی. این که خداوند در قرآن (آیه ۲۱ و ۲۲ سوره غاشیه) پیامبرش را «مذکر» دانسته و می گوید: «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَّا لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ: تو مذکری و نه مسلط» یعنی محور و مدار کار پیامبرانه، کاوش عمق اندام روانی مخاطب هاست ((که «اگر همه مردم دنیا مثل او رفتار کنند چه خواهد شد؟ آیا او با این رفتارش سرمشق خوبی برای همکلاسان خود بوده است؟ البته رفتار معلم نیز باید طوری باشد که خود او سرمشق خوبی برای شاگردانش باشد و روش آموزشی و تربیتی را همواره با معیارهای انسان آرمانی، سجد تا مطمئن شود که از مسیر شایسته منحرف نشده است» در اینجا شاگرد با تفکر عمیق و با مراجعه به وجدان خود درباره رفتارش قضاوت خواهد کرد و در صورت اشتباه بودن رفتار، متقاعد خواهد شد که رفتارش را تغییر دهد ((روانشناسان نیروی «مأمیت» کننده ی درون انسان را «وجدان اخلاقی» نامیده اند، در حالی که قرآن (آیه ۲۰ سوره قیامت) «لَا أَقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیَامَةِ وَ لَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ»)، از آن تعبیر به نفس اوام می کند. بکاربردن کلمه نفس برای وجدان به این معناست که این نیرو از ابعاد نفس انسان به شمار می رود و جزو ذات آدمی است و دارای نموده های بیشماری است که برخی از آنها عبارتند از - وجدان برخی از بایدها را از نبایدها تفکیک می کند - قاضی امین است - نظارت می کند - راهنمای مطمئنی است - هم شکنجه می دهد و هم شکنجه می بیند - میزان سنجش بسیاری از امور است - حکم می کند - شماتت می کند - آرامش می یابد ((اصول تربیتی کانت عبارتند از: آزادی - انضباط - فعالیت - هماهنگی - تجربه - آینده نگری. براساس اصل آینده نگری، کانت معتقد است «نباید کودک را فقط بر طبق حالت فعلی نوع بشر بلکه بر طبق وضع آینده ممکن و بهتر انسانیت تربیت کرد» منظور کانت از سخن بالا این است که در تربیت همواره باید عامل زمان و تحول نیروهای جسمانی و روانی مترقی را در نظر داشت و مراعات کرد. تعلیم و تربیت باید متوجه به آینده باشد اگر کانت، در اصل آینده نگری می گوید: کودک را بر طبق وضع آینده ممکن و بهتر انسانیت تربیت کنیم. قبل از آن حالت فعلی نوع بشر را قید کرده و از کلمه فقط به عنوان هشدار برای جلوگیری از توجه منحصر به آینده یا زمان حال استفاده کرده است. در واقع یک

نوع تعادل برقرار گردد تا هم نیازهای کنونی و فعلی کودک ارضاء شود و هم اینکه عامل تربیتی طوری سازمان دهی شود که کودک را آماده سازد برای زندگی آینده و بهتر انسانیت.

کانت در تعیین اهداف تربیت، به انسانیت و پیشرفت مداوم آدمی و کمال انسانی نیز می‌اندیشد. تعلیم و تربیت باید به پیشرفت عمومی بشریت متوجه باشد و «با اتصال به تاریخ تکیه گاهی پیدا کند که همان آینده است»، «نباید کودک را فقط بر طبق حالت فعلی نوع بشر بلکه بر طبق وضع آینده ممکن و بهتر انسانیت تربیت کرد». بنابراین برزانه ریزی آموزشی باید از «بهترین های دنیا» پیروی کند. از مهمترین اهداف تعلیم و تربیت از کانت عبارتند از: تربیت جسمانی (وی در تربیت جسمانی مباحثی همچون پیروی از طبیعت، عادت، انضباط و تأدیب، بازی و کار مطرح کرده) پرورش ذهنی و قوای آن (بهترین راه، پرورش قوای ذهنی این است که آنچه را که به انجام آن علاقه مندیم شخصاً انجام دهیم عمل کردن بهترین راه فهمیدن است). آموزش فرهنگ (به واسطه فرهنگ استعداد و قابلیت های انسان پرورش می یابد. شعار کانت در خصوص آموزش در عصر روش گرایی به این شرح بود: «جرات دانستن داشته باش!» و «شجاع باش و از فهم خود بهره مند شو»). تربیت اخلاقی (نخستین گام در تربیت اخلاقی، دوری گزیدن از امیال و شهوات است. انسان باید یاد بگیرد از آنچه بر او حرام است دوری جوید. باید احساسات، گرایشها، خواسته های نفسانی تحت هدایت و حکومت عقل قرار گیرد. وجدان خویش را حکم قیاس و ترس از وجدان را جانشین ترس از مردم و مجازات خداوند نماید). بعلاوه تربیت اخلاقی باید در تمامی مراحل پیشین (تربیت جسمی، ذهنی و فرهنگی) مد نظر قرار دهد. تربیت عملی (هنگامی امکان پذیر است که تربیت اخلاقی صورت گرفته باشد. در این مرحله است که جوان به ثمر رسیده باید به امور زندگی بصیرت یابد. هنر زیستن با دیگران را بیاموزد و در یک کلام خلق و خویی متناسب با شأن و منزلت انسان پیدا کند).